

A magyarországi németiség kollektív felelősségre vonása és a migráció összefüggései

T. MOLNÁR GIZELLA

Köztudott, hogy Magyarországon a második világháborút követő években a német nemzetiségű lakosság a kollektív felelősségre vonás igencsak vitatható elvének áldozatává vált. Szinte a háború befejezésének pillanatában, 1945 elején megszülettek azok a törvények és rendelkezések, melyek alapjaiban rendítették meg a német nemzetiségű lakosság politikai és egzisztenciális helyzetét.

Előadásomban a kollektív felelősségre vonás néhány momentumát kívánom felvázolni egy Duna-Tisza közí német nemzetiségű település, Hajós, és összehasonlításként néhány szomszédos község példáján, mégpedig azokat a momentumokat, melyek nem csak a németiséget érintették, hanem a lakosság egyéb rétegei körében is migrációs folyamatok elindítói voltak. A területi korlátok nem teszik lehetővé, hogy a német nemzetiséget sújtó intézkedések teljes körét bemutassuk. Nem térünk ki a német anyanyelvű lakosság szovjetunióbeli kényszermunkájára, a földosztás és a belső telepítések kérdésére, bár az országon belüli migrációt tekintve e téren is számos meghatározó tényrt regisztrálhatnánk. A kollektív felelősségre vonás problémaköréből a csehszlovák-magyar lakosságcserevel összefüggő eseménysort emeljük ki.

1945. december 29-én hirdették ki a 12.330/1945. M.E. sz. rendeletet, amely a kitelepítésekről rendelkezett.¹ Ennek első paragrafusa egyértelműen a németiség kollektív büntetését célozta, differenciálásra kísérlet sem történt: *„Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek, vagy német anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak, vagy valamely német fegyveres alakulatnak (SS) tagja volt.”*

A rendelet a Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945. november 20-i határozatának végrehajtásaként fogalmazódott meg, születését döntően a nemzetközi politikai viszonyok és érdekrendszerek befolyásolták. A szövetséges nagyhatalmak potsdami konferenciája 1945-ben – bár nem tisztázta egyértelműen a kollektív felelősség elvét – elhatározta, hogy a *„Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakoságnak vagy egy részének Németországba történő áttelepítésére vonatkozóan intézkedéseket kell foganatosítani.”*² A kitelepítés végrehajtását és gyakorlati tennivalóit az érintett kormányokra, illetve Magyarországon a Szövetséges Ellenőrző Bizottságra bízta a konferencia, így az Ideiglenes Nemzeti Kormány, majd az azt követő kormányok számára az SZEB határozta meg a kitelepítésekkel kapcsolatos kötelezettségeket és tennivalókat. A szövetséges hatalmak ilyen

¹ Magyar Közlöny 1945. dec.29.

² Nemzetközi szerződések 1918-45. 656.p.

döntésének megszületésében komoly szerepe volt a Szovjetunió Csehszlovákiát támogató politikájának. A moszkvai és prágai elképzelések szerint a németek kitelepítéssel való kollektív büntetése előkészítette a csehszlovákiai magyarság kollektív felelősségre vonását.

Az idézett rendelet alapján a magyarországi németek áttelepítése Németország amerikai megszállási övezetébe 1946 januárjában Budaörsön kezdődött meg, s júniusig tartott. Úgy tűnik azonban, hogy Hajóson ebben az időszakban nem történtek kitelepítések. Bár a rendelkezésre álló írott forrásanyag igen hiányos, a szóbeli forrásokra támaszkodva is megállapíthatjuk, hogy a községben ekkor még nem kezdődtek el a Németországba való kitelepítések. Februárban a plébániai évkönyv arról számol be, hogy értesültek a budaörsi svábság sorsáról, azonban a hajósiak ekkor még „várják a rendelet végrehajtását”³ Hasonló volt a helyzet a szomszédos Nemesnádudvaron is.⁴ A község áttelepítendő lakosairól elkészült a névjegyzék, azonban 1946-ban nem történt meg a kitelepítésük. Ez a helyzet azonban a csehszlovák-magyar lakosságcsere egyezmény megszületése után megváltozott.

A csehszlovák-magyar viszony a második világháborút követő időszakban a magyar külpolitika neuralgikus pontja volt. A potsdami értekezleten a magyarországi némettség kitelepítésére vonatkozó döntés összefüggésben állt a csehszlovákiai magyarság kollektív felelősségre vonásával: lehetőséget jelentett arra is, hogy Szlovákiában a későbbiek során etnikailag „tisztá” képet teremtsenek. A nagyhatalmak a két ország közötti rendezést szorgalmazták, így a magyar kormány tárgyalni kényszerült Csehszlovákiával. 1946 elején megkezdődtek a tárgyalások a két kormány képviselői között, s ennek eredményeként 1946. február 27-én aláírták Budapesten a csehszlovák-magyar lakosságcsere egyezményt. Ennek értelmében a csehszlovák kormány ugyanannyi szlovákiai magyart telepíthetett ki, mint amennyi magyarországi szlovák át kívánt települni Csehszlovákiába. E megállapodás eleve ellentmondásokat rejtett, hiszen Csehszlovákia a kassai kormányprogram óta nem hagyott kétséget afelől, hogy a magyarságtól teljesen meg akar szabadulni, ugyanakkor Magyarországon lényegesen kevesebb szlovák élt, mint amennyi a szlovákiai magyarok száma volt. Ráadásul a Magyarországon élő kisszámú szlovákság kezdetben nem mutatott hajlandóságot az áttelepülésre.

Az egyenlőtlen telepítések miatt a magyar kormány újabb problémával került szembe: el kellett helyezni a felvidéki magyarokat, s a megállapodás értelmében házat, földet juttatni nekik. Megoldásként csak a sváb birtokok igénybevételét vehették figyelembe, holott ezek már a földosztással összefüggő belső telepítések esetében is kevésnek bizonyultak. Így újabb és újabb igénybe vehető ingatlanokra volt szükség, aminek eredményeként folytatódott a magyarországi német lakosság összeköltöztetése, majd újabb kitelepítési hullám kezdődött, melynek során az elko-bozható birtok és nem az egyéni felelősség volt a meghatározó. Az érkező magyarokat el kellett helyezni, s a legkevesebben azok voltak, akik az áttelepült szlovákok helyére költözhettek.

³ Plébániai évkönyv Hajós 71.p.

⁴ Heckenberger 1991. 97-98.p.

Ugyanakkor megoldatlan volt a németek kitelepítése is, hiszen 1946 őszén az amerikaiak kezdeményezésére felfüggesztették az amerikai zónába való telepítéseket. Így 1947 tavaszán csak az összeköltöztetés jöhetett számításba, mely folyamatosan zajlott, egészen augusztusig. Ekkor megállapodás született a magyar és a szovjet kormány között, hogy a Németországba való kitelepítés folytatódhat, mégpedig a szovjet zónába. Így augusztus 19-től ismét megindultak a szerelvények Németország felé. A szovjet megszállási övezetbe való telepítések 1948 júniusáig folytatódtak: A magyar kormány még ekkor is próbálkozott volna, hiszen az elhelyezendő szlovákiai magyarság mellett még a földosztással kapcsolatos juttatásokat is be kellett volna fejeznie. 1948 második felére azonban a kitelepítési lehetőségek beszűkültek, majd megszűntek és a földreformmal kapcsolatos telepítések is lezártak.⁵

Hajóson a kitelepítés 1947 márciusában kezdődött, az előkészületekről azonban már 1946 utolsó hónapjaitól tudunk. 1946 október 7-én leirat érkezett a hajósi nemzeti bizottsághoz a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Nemzeti Bizottságától, mely utasítást adott a csehszlovák-magyar egyezmény következtében érkező magyarokra vonatkozóan. „A kitelepítésre kerülő magyar véreink segítésében hathatós támogatást” kér a hajósi bizottságtól a vármegyei bizottság.⁶

Március 10-25 között leltározó bizottság működött a faluban, a kitelepítés előkészítésére. 1947. április 9-én kitelepítő rendőrség, mintegy 80-100 fő érkezett Hajósra. Április 11-én pedig kezdetét vette a telepítési akció.⁷

A németországi telepítések szüneteltetése miatt ekkor még az összeköltöztetés volt napirenden, a hajósiaknak is ez volt a sorsuk. Április 11-én, majd 12-én autókön szállították az embereket Vaskútra és Csátaljára, s az akció egészen április 24-ig folytatódott.⁸

„Akkor a családot levitték Vaskútra. Sokakat vittek akkor. 2-3 családot egy teherautóra pakoltak, s vitték őket. Én is el kellett menjek velük, hát nem volt hol maradnom Hajóson. Ott voltunk egy hétig. Végül Vaskúton azt mondták, hogy nem muszáj nekünk Vaskúton maradni, mehetünk ahova akarunk, csak Hajóson nincs helyünk. Vaskúton elég rossz körülmények között voltunk, mert ott meg rátelepítettek bennünket az ottani németsegre. Mi is egy olyan házba kerültünk, ahonnan éppen kiköltöztették a tulajdonost, az is német volt, azt átköltöztették másik házba, őket is összeköltöztették. Mi egy kis másfél szoba konyhába költöztünk, 3 család. Ott másra nem volt hely, minthogy a földre ledobáltuk a szalmazsákokat, s abban a kicsi szobában úgy aludtunk, csak mi öten voltunk, és még akkor a másik két család.”⁹

A császártöltésieket is Csátaljára költöztették. Néhány nappal később, április 18-án Nemesnádvarról is megkezdődött a németek elszállítása. Innen Bács-

⁵ A csehszlovák-magyar viszonyt, illetve az 1947-48-as kitelepítéseket Balogh S. 1988., Tóth Á. 1993. és Fehér I. 1988., 1993. alapján foglaltuk össze.

⁶ BKmL. HKNBI 457/1946.

⁷ Plébániai évkönyv Hajós 72.p.

⁸ Plébániai évkönyv Hajós 72.p. és Tóth Á. 1989. 69.p., a hajósi ref. egyház iratai 34/1947.

⁹ Haberbusch Ferenc hajósi lakos közlése

bokodra, Csávolyra és Garára kerültek az emberek, de a községen belül is történtek összeköltöztetések.¹⁰ Az érintettek számát tekintve nincsenek pontos adataink, illetve a meglévők némileg ellentmondanak egymásnak. Heckenberger Péter 468 nádudvari elszállításáról tud, és 205 helyben összetelepítettről.¹¹ Tóth Ágnes a Garára szállítottak összlétszámát közli, ami 120 személyt jelent, illetve a Csátaljára szállított 194 császártöltési és hajósi kitelepítettről van még adata.¹² A Bajai Hírlap, mely az áprilisi telepítések megkezdéséről tudósít, úgy tudja, hogy Hajósról és Hartáról mintegy 1500 sváb érkezése várható Vaskútra.¹³ A hajósi református lelkipásztor 500 császártöltési és hajósi személyről tud, akiket Vaskútra és Csátaljára szállítanak.¹⁴

További információt jelenthet az általános iskola 1947-es anyakönyveinek vizsgálata Hajóson. Megállapíthatjuk, hogy ekkor távozott a faluból a legtöbb olyan család, melynek iskolaköteles korú gyermeke volt. Április 8-10. közötti dátummal 119 németajkú gyermek neve mellett áll a bejegyzés: „Vaskútra költözött - kitelepítve.”¹⁵

Az összezsúfolt, összeköltöztetett családok egy része hamarosan megpróbált változtatni a sorsán: rokonoknál próbáltak menedéket szerezni Hajóson, vagy magyar településeken, tanyákon húzódtak meg. Vagyonukat persze nem kaphatták vissza, de legalább személyes biztonságukról igyekeztek gondoskodni.

*„Most már itt Vaskúton sincsen helyünk. Ha rokon, vagy ismerős befogad bennünket, az lenne a legjobb.akkor elvittek bennünket Csávolyra. Az már közelebb volt, hazajöttem körülnézni, hogy mi van. Elmentem a sógoromnak az apjához... mondtam neki, hogy a család Csávolyon van. Na és akkor ő kocsival... elment értük, s akkor hazahozta őket. Én meg akkor elmentem, kerestem munkát. Már viszsza se jöttem.”*¹⁶

Ezekkel az eseményekkel párhuzamosan megkezdődött a felvidéki családok betelepülése is Hajósra. Az első szállítmány április 13-án érkezett,¹⁷ majd folyamatosan a többi is, egészen április végéig. A Felvidékről érkezettek számát illetően ismét csak bizonytalanok az adatok. Ennek elsősorban az az oka, hogy minden forrásban a családok száma szerepel, s néhány kivételtől eltekintve az egyes családok létszámát nem említik. Azonban még az érkezett családok számát illetően is mutatkoznak kisebb-nagyobb eltérések. Egy korabeli újsághír 400 felvidéki család Hajósra érkezéséről tudósít.¹⁸ A hajósi katolikus plébános 275 család érkezéséről tud, míg a református lelkipásztor 264 családot összesít egy április 26-án kelt je-

¹⁰ Tóth Á. 1989. 69.p., Heckenberger 1991. 98-99.p.

¹¹ Heckenberger 1991. 98-99.p.

¹² Tóth Á. 1989. 69.p.

¹³ Bajai Hírlap 1947. ápr. 12.

¹⁴ A hajósi ref. egyház iratai 11/1947.

¹⁵ A hajósi ált. iskola anyakönyvei 1946/47. tanév

¹⁶ Haberbusch Ferenc hajósi lakos közlése

¹⁷ Plébániai évkönyv Hajós 73.p.

¹⁸ Kalocsai Népszava 1947. máj. 12.

lentésében.¹⁹ Valószínűsíthető, hogy ez utóbbi a leghitelesebb, hiszen részletes kimutatást készített, az érkezett családok eredeti lakóhelyét, foglalkozását is számba véve Hajósról és Császártöltésről egyaránt, ahová jóval kevesebb, szám szerint 32 család érkezett.

A Hajósra és Császártöltésre telepített felvidékiek Kecel állomásra érkeztek szerelvényeikkel, s onnan szállították őket teherautóval tovább. Ezzel szemben a harmadik szomszédos községbe, Nádudvarra szállítandó 73 család Bajáig utazott vonattal, ott rakodták át őket, s úgy érkeztek a célállomásra.²⁰

A három szomszédos német faluba 1947 áprilisában érkezett felvidékiek adatait az alábbiakban foglaljuk össze:²¹

Eredeti lakóhely	Hajós (család)	Nádudvar (család)	Császártöltés (család)
Magyardiószeg	29	32	-
Felsőszecse	10	25	13
Taksonyfalva	-	16	-
Nagymácséd	29	-	-
Szenc	18	-	-
Tergenye	46	-	14
Nagykálma	30	-	-
Vámosladány	30	-	-
Léva	72	-	-
Garamlök	-	-	12
Összesen	264	73	39

A Nádudvarra telepített felvidékiek foglalkozását tekintve nincsenek adataink, a másik két faluról viszont tudjuk, hogy a többség földműves volt. Császártöltésen 7 iparoscsalád volt, a többi földműves, Hajóson 39 iparos, 8 kereskedő, 26 értelmiségi és nyugdíjas család, a többi itt is földművelő volt. Vallását tekintve kb. 70 % református, a többi katolikus volt, utóbbiak főként nagymácsédiak és magyardiószegiek.

A felvidékiek jelenlétéről Hajóson további források is tudósítanak. A már említett általános iskolai anyakönyvből megtudhatjuk, hogy 31 iskolaköteles gyermek érkezett, akik április 26-i dátummal pótlólag iratkoztak be.²²

A telepítések e szakaszának történetéhez megemlítjük, hogy 1947. április 20-án Rákosi Mátyás személyesen ellenőrizte a felvidékiek elhelyezését Hajóson.²³ Az újságcikk hangvétele, melyben az eseményről tudósít, derűs, és bizakodó, sokkal

¹⁹ Plébániai évkönyv Hajós 73.p. és a hajósi ref. egyház iratai

²⁰ Heckenberger 1991. 103.p.

²¹ U.o. és a hajósi ref. egyház iratai 40/1947.

²² A hajósi ált. isk. anyakönyvei 1946/47.

²³ Kalocsai Népszava 1947. ápr. 23.

kevésbé voltak azok az érkezett, otthonukból elűzött felvidéki emberek. Mire Hajósra érkeztek, rengeteg viszontagságon mentek keresztül.

Kezdetben nem is igen akarták elhinni, hogy el kell hagyniuk szülőföldjüket. Egyszers csak kijelölték őket, megkapták az ún. „fehér lapot”. Elsősorban a jobb módú magyarok közül kerültek ki az áttelepítendőek, hiszen csehszlovák részről eleget akartak tenni a magyarországi szlovákok igényeinek, akik sokszor előre elmehettek, megnézhatték, hogy mit kapnak, sőt arra is volt példa, hogy kiválasztották a nekik tetsző ingatlant. A „fehér lap”, amit a kitelepítésre kötelezett magyarok kaptak, magyar és szlovák nyelven biztosította az érintetteket, hogy magyar konzuli jogvédelemben részesülnek, s az áttelepítés napjáig nem kötelesek adót fizetni, katonai szolgálatot teljesíteni, stb. Egyrészt ez a fenyegető jövőt jelentette, másrészt viszont bizonyos értelemben menlevélnek számított a magyarságot sújtó egyéb intézkedések (pl. deportálás) esetén. Emellett a telepítések időpontját nem tartalmazta ez az irat, gyakran hónapok teltek el a kézhezvétel után az áttelepítésig. Így az emberek már reménykedni kezdtek, hogy mégsem kell elhagyni az otthonukat. Sokan csak akkor hitték el, hogy valóban menniük kell, amikor a teherautók megjelentek a ház előtt. Ráadásul azt sem tudták, hová viszik őket.

„A csehszlovákok jelölték ki, hogy kinek kell átjönni. Akit kijelöltek, megkapták a telepítőlevelet. Az az igazság, hogy először nem is vettük komolyan...”

„A mi helyünkre a Nyírségből mentek szlovákok. Ők először eljöttek helynézőbe, akkor eldöntötték, melyik gazdának sajátítják ki a házat...”²⁴

Az otthon kényszerű elhagyása, a bizonytalan jövő miatti aggodalom csak fokozódott, amikor a jövevények Hajósra érkeztek. Úgy tudták, hogy a szlovákok által otthagytott ingatlanokba kerülnek, ehelyett nem várt körülményeket tapasztaltak: a német lakosság kitelepítése volt az ára az elhelyezésüknek.

„Otthon még azt mondták, hogy bennünket Pitvarosra visznek, a szlovákok helyébe, még a házszámot is megadták. Belenyugodtunk, hogy hát csere, akkor csere. De mikor idehoztak, abba már sehogy sem tudtunk belenyugodni, hogy a hajósiak nyakára hoztak bennünket.”²⁵

Mindezekén kívül a felvidéki magyarok új lakóhelyükön sokkal nehezebb körülmények közé, rosszabb vagyoni helyzetbe kerültek, mint eredeti lakóhelyükön voltak. A faluba érkezők földet és házat kaptak, de bármennyi volt is nekik Szlovákiában, a magyarországi törvények szerint 15 holdnál több földet nem kaphattak, bár gyakran még ennyi sem jutott.

„Mielőtt áttelepítettek bennünket, leltárba vették a vagyonunkat. A leltározásnak a későbbiek során semmi jelentősége nem volt. Itt Magyarországon házat kaptunk és 15 hold földet kapott egy család, de hogy ki mit hagyott ott, az nem számított...”²⁶

Tóth Ágnes munkája is alátámasztja mindézt. A Hajósra telepített 622 személy (itt nem családról van szó!) az otthagytott összesen 3710 kat. hold földterület helyett

²⁴ Szabó Árpád hajósi lakos közlése

²⁵ U.a.

²⁶ Szabó László hajósi lakos közlése

kapott 879 kat. holdat. Ez azt jelentette, hogy az átlag 23 hold helyett 6 hold jutott csak, ami igen kirívó különbség. Az otthagytott házak nagyságáról, állapotáról kevesebb az ismeretünk, de tudjuk, hogy Hajóson sokan olyan gazdaházakat kaptak, melyeket az alföldi telepesek előzőleg már kiéltek és elhagytak. A már említett forrás, melyet Tóth Á. Közöl, 214 hátrahagyott házról tud, 564 szobával. A Magyarországon kapott házak száma itt nem ismeretes, a szobáké viszont 407. Egy másik kimutatás ugyanakkor 246 házingatlanról tud, utca, házszám megjelölésével, melyet felvidékieknek juttattak Hajóson. Lehetséges tehát, hogy több, de kisebb alapterületű házat osztottak.²⁷

Az áprilisban érkezett első telepes hullámmal korántsem zárult le a felvidékiek betelepítése Hajósra. Némi szünet után augusztusban, majd 1948 első felében folytatódott az akció, mely ismét összekapcsolódott a németek kitelepítésével. Erre lehetőséget adott a szovjet kormány engedélye: most már Németország szovjet zónája az elűzött svábság úticélja.

1947. július 26 és augusztus 26 között zajlottak le Hajóson a telepítések újabb hullámával kapcsolatos események. A szovjet zónába tervezett augusztusi kitelepítési akció Hajóson kudarcba fulladt. Július 26-án ismét megjelent ugyan a faluban a kitelepítő rendőrség és ott is tartózkodott egészen augusztus 26-ig, azonban egy korabeli újság tudósítása szerint mindössze három embert sikerült elszállítaniuk. 650 fő volt az a kitelepítésre kötelezett, akinek ekkor kellett volna Németországba mennie, azonban szinte mindannyian elmenekültek, mire augusztus 17-én az elszállításukra sor került volna.²⁸ Ez nemcsak Hajóson történt így, hanem országwide is ekkor vonták ki magukat a legtöbben az intézkedések alól. Így pl. a szomszédos Császártöltésen, de a távolabbi Bátaszéken, Nagydorogon is. Országosan mintegy 6720 személy szökött meg. A szovjet zónába irányítás okán ugyanis az a hír terjedt el, hogy nem Németországba, hanem a Szovjetunióba szállítják az embereket. Így nem lehetett az induló szerelvényeket a tervezett létszámmal megtölteni, hiszen aki csak tehette, elmenekült.²⁹ Természetesen a házukat, vagyonukat ők is elvesztették, ingatlanjaikat elkobozták, de legalább a szülőföldjükön maradhattak:

„Minket is ki akartak telepíteni 1947-ben, de elmentünk Kecelre, az magyar község. Megmondom úgy, ahogy volt: elszöktünk. Így nem tudtak elvinni bennünket. Szolgálni mentünk, komencióba. Mindenünket elvették, kitétek a házból. Egyszerre semmink se maradt. De nem voltunk táborban, és nem vittek Németországba sem, mert elbújtunk, s úgy elmentünk a két gyerekkel Kecelre. Úgy nem akartunk menni sehova, elvégre ez a mi otthonunk, itt érezzük jól magunkat. Reméltük, majd csak vége lesz az egésznek, és akkor itthon vagyunk, akárhol bújunk meg, s akárhol lesz. De mi annyiból szerencsések voltunk, hogy nem hagytuk magunkat elvinni. Akármilyen szomorúan meg kellett bújni, mert az mondtuk, ameddig itthon tudunk maradni, nem megyünk sehova.”³⁰

²⁷ Tóth Á. 1993. 169.p. és BKmL. Délpestvármegyei Földhivatal iratai 9446/1947.

²⁸ Plébániai évkönyv Hajós 73.p., Bajai Hírlap 1947. okt. 4.

²⁹ Fehér I. 1988. 151.p. és Tóth Á. 1993. 177.p.

³⁰ Schön Jánosné hajósi lakos közlése

Kevésbé voltak szerencsések a másik szomszéd falu, Nádudvar német lakói, kb. 80 család, akiket augusztus 18-án katonai gépjárművekkel szállítottak el a keceli vasútállomásra, ahonnan a többi faluból összeszedett emberekkel együtt indultak Németországba: „*Augusztus 19-én megindult az első szerelvény Magyarországról Németország szovjet övezetébe. A szállítmány Kecel állomásról indult el és kb. 1400 délpestmegyei és észak-bácskai sváb hagyta el vele az országot. Az első szerelvénnel a következő helyiségekből vitték el a svábokat: Nemesnádudvar, Császártöltés, Hajós, Harta, Csávoly, Vaskút, Bácsbokod.*”³¹

Hajóson, és a szomszéd községekben még augusztusban megkezdődött a Szlovákiából érkezettek elhelyezése. Nemesnádudvarra mintegy 125 család települt, Naszvadról, Nagyfödéméről, Muzsláról, stb.³² Császártöltésre kb. 100 fő, Hajósra pedig 468 fő. Hajós esetében pontosan tudjuk, hogy 1947 augusztusában honnan, hány család és hány fő érkezett:³³

Honnan	Család	Fő
Vámosladány	35	136
Tergenye	20	70
Hontfüzesgyarmat	1	2
Zselíz	4	9
Nagykálna	23	80
Léva	27	64
Bodrogszerdahely	14	41
Felsőszecse	11	38
Szőlőske	5	22
Borsi	2	6
Összesen	142	468

Tudjuk azt is, hogy a kezdődő, 1947/48-as tanévben újabb 36 felvidéki gyermeket írtak be az elemi iskolába.³⁴

1948-ban is folytatódtak a kitelepítések, Hajóson rögtön az év elején. Január 28-án ismét megjelent a telepítő rendőrség a faluban, s mintegy 300 embert vittek el kocsikon Kalocsára. Onnan vonattal Budapestre, majd onnan Németország keleti övezetébe szállították őket.³⁵ Ekkor többségében az 1941-ben német anyanyelvet valló hajósi lakosokat telepítették ki, annak ellenére, hogy a fentebb idézett kormányrendelet kimondta: ők mentesülnek a kitelepítések alól, ha más érvek nem szólnak ellenük. Igaz, az ő vagyoniuk is a magyar államra szállt, de helyette külterületi csereingatlant kellett volna kapniuk. Ehelyett Németországba szállították őket, ahol igen nehéz körülmények közé kerültek, előzőleg már Lengyelországból

³¹ Heckenberger 1991. 101.p. és Bajai Kis Újság 1947. aug.23.

³² Heckenberger 1991. 103.p.

³³ A hajósi ref. egyház iratai 104/1949.

³⁴ A hajósi ált. iskola anyakönyvei

³⁵ Plébániai évkönyv Hajós 73.p.

és Csehszlovákiából kitelepített németek közé, akikkel összeköltöztették őket.³⁶ Az ekkor kiszállított emberek közül nagyon sokan visszaszöktek Hajósra és sok nehézség után ma is ott élnek.

„Akkor elvittek bennünket a Nyugati pályaudvarra, bevagondoztak, s indultunk Németországba, oda, ahol most az NDK van. Először két hétig ott is gyűjtőtáborban voltunk, aztán a 33 hajósi családot Wallheimbe vitték. Ott sem volt hely sehol, sokan voltak kitelepítettek Sziléziából is, úgyhogy rátelepítés volt ott is. Nagy volt a szegénység. Hát én mindjárt azt néztem, hogyan lehetne hazakerülni. Én voltam az első a hajósiak közül, aki megpróbálta, elindultam a két kislánnyal. Át is sikerült menni a zónahatáron, de aztán visszatoloncoltak bennünket. Aztán megint elindultunk egy éjszaka...”³⁷

Ez a hajósi akció január végétől február végéig tartott, s ez volt a faluban az utolsó kitelepítési hullám. A Felvidékről azonban változatlanul érkeztek áttelepített magyar családok egészen 1948 október első feléig, amikor az utolsók elhelyezésére is sor került.

Az általános iskolai anyakönyvek tanulsága szerint január 28 és március 31 között 41 tanuló távozott a községből kitelepítés miatt, 1948 őszén pedig újabb 5 felvidéki iskolaköteles iratkozott be.³⁸

Minden érintett német községben igen nagy feszültséget jelentett a telepések érkezése. Így volt ez a korábban, a földosztással összefüggésben a Kiskunságból érkezett telepések esetében is, akiknek tevékenysége elsősorban a talált javak felélésére korlátozódott, de így volt az 1947-48-ban megjelenő felvidéki áttelepítettekkel kapcsolatban is, bár ők már némileg más megítélés alá estek, mint az alföldiek. Hiszen a felvidékiek már másképp érkeztek a faluba, mint a korábbi betelepülők: a hajósiak tudták, hogy ők nem önként akartak áttelepülni, akit kijelöltek, annak jönnie kellett. Nem nincstelenként kerültek a faluba, nem az őslakosság munkájának eredményét akarták felélni, hiszen akik Csehszlovákiában megkapták az áttelepülésről szóló határozatot, azok az ingóságait, állataikat, eszközeiket magukkal hozhatták. Igaz, másfajta mezőgazdasági kultúrával rendelkeztek mint a hajósiak, de volt ilyen kultúrájuk, rendelkeztek termelési tapasztalatokkal, amit itt is hasznosítani próbáltak. Tudtak, és akartak is dolgozni. Ennek ellenére a kezdeti időszak nem volt feszültségektől mentes, hisz a sváb embereknek mégiscsak miattuk kellett otthonaikat elhagyni. Több alkalommal összetűzésre is sor került a lakosság különböző csoportjai között.³⁹ A kezdeti indulatok után, jobban megismerve egymás sorsát, nehézségeit, kezdték elfogadni egymást és a kialakult helyzetet.

„Minket jobban fogadtak, mint az alföldieket. Tudták, hogy nem jószántunkból jöttünk...”

„Azokat telepítik ki, azok ott sírnak, mi meg itt sírunk... Bennünket hoztak be, ezeket szegényeket meg rakták ki...”⁴⁰

³⁶ Visszatért szemtanúk közlése

³⁷ Reich Pálné hajósi lakos közlése

³⁸ A hajósi ált. iskola anyakönyvei 1947/48. és 1948/49., valamint a hajósi ref. egyház iratai 171/1948.

³⁹ Bajai Hírlap 1947. okt. 4. és a hajósi ref. egyház iratai 7/1948.

⁴⁰ Gál János hajósi lakos közlése

Hajós sváb lakosságát számos sérelem és hátrányos megkülönböztetés érte a szlovákiai magyarok érkezése kapcsán. Emellett azonban szólnunk kell az érkezettek nehézségeiről is. Korábban utaltunk már rá, hogy Magyarországon általában rosszabb helyzetbe kerültek, hiszen ingatlan vagyonuk Szlovákiában maradt, s amit helyette kaptak, gyakran rosszabb állapotú vagy kisebb volt. Az is gyakran előfordult, hogy egy házban voltak kénytelenek lakni az előző, sváb tulajdonossal, ami természetesen feszültséget jelentett, ugyanakkor lehetőséget is egymás megértésére, az egymáshoz való közeledésre.

Az országba érkezett felvidékiek szétszóródtak, különböző településekre kerültek. A telepítő hatóságok nem vették figyelembe, hogy az azonos faluból valókat egy helyre telepítsék, hogy új otthonukban legalább a közösség megmaradjon. Még az is gyakran előfordult, hogy családokat szakítottak szét: az idősebb generáció pl. a Dunántúlra került, a fiatalok, a gyermekeik pedig Hajósra. Ugyanakkor egy-egy sváb faluba több felvidéki területről kerültek kisebb-nagyobb csoportok, tehát az érkezettek nem tudtak homogén közösséget alkotni, hiszen eltérő szokásokat, hagyományokat, sőt vallást hoztak magukkal. Láthattuk, hogy Hajósra is több vármegye sokféle településéről hozták az újabb és újabb csoportokat. E tények okát egyrészt a csehszlovák és magyar hatóságok együttműködésének hiányában, másrészt a magyar telepítő hatóságok munkájának szervezetlenségében, kapkodásában láthatjuk. Mindennek eredményeként a felvidékiek közül csak kevés családnak és igen hosszú idő után sikerült a helyi viszonyokhoz alkalmazkodni. A szülőföldjüktől erőszakkal elszakított emberek nemcsak vagyonuk egy részét, s otthonukat veszítették el, hanem évszázados hagyományaikat, értékrendjüket, identitásukat is. Új lakóhelyükön gyökerek nélkül éltek, s úgy érezték, nem tartoznak sehová.

A szlovákiai magyarok beilleszkedését tovább nehezítette, hogy nagyobb részüket, kb. 70 %-uk református vallású volt,⁴¹ a hajósiak pedig túlnyomórészt katolikusok. A kisebb arányban érkezett katolikusok zökkenőmentesebben csatlakoztak a több mint két évszázada meggyökeresedett katolikus közösséghez. A reformátusoknak azonban mindenképpen ki kellett alakítaniuk saját egyházi közösségüket, hiszen a beilleszkedési nehézségeket az egyház, a hit tudta némiképpen ellensúlyozni. Így a református egyház igen fontos szerepet kapott az ideérkezők életében.

A református lelkipásztor a felvidékieket a következőképpen jellemzi:⁴² *„Erkölcsei tekintetben nincsen panasz. Vallásosak, egyházukhoz ragaszkodnak, templomba járók. Gyermekeiket taníttatják és törődnek velük. Rendezett életet élnek a családban.”* Ugyanakkor családi életüket tekintve kifogásolja, hogy az egykezés általános szokás az érkezett felvidékiek között, a katolikus és református családokban egyaránt. Emellett szorgalmas munkájukról, törekvésükről is tudósít, ami a hajósiak szemében értéknek számított. Ők is látták, hogy a felvidékiek igyekeznek elsajátítani a helyi termelési kultúrát, igyekeznek földjeiket művelni, sőt szívesen veszik a helyiek tapasztalatait, esetleges segítségét, tanácsait. Ilymódon jónéhány felvidéki családnak sikerült az évek során beilleszkedni a helyi viszonyok közé. Az

⁴¹ A hajósi ref. egyház telepítésekkel kapcsolatos, idézett iratai

⁴² A hajósi ref. egyház iratai 7/1948.

is tény azonban, hogy többen voltak azok, akik soha nem tudtak megszokni Hajóson, s a telepítéseket követő években elvándoroltak innen, főleg Észak-Magyarország különböző vidékeire, ahol közelebb élhettek szülőföldjükhöz, rokonaikhoz. Azok közül is sokan készültek erre, akik végül maradtak.⁴³

„Mi mindig el akartunk menni innen. Mondtuk apámnak, hogy adjunk el mindent, menjünk Pestre vagy valamelyik városba. De szegény öreg azt mondta, hogy nem, mert másfél év múlva visszamegyünk Diószegre. Három évig szinte ki sem voltunk pakolva.”⁴⁴

A telepítések befejeződése után hamarosan a németiség jogi egyenlőségéről is intézkedett a magyar kormány. A törvényes lehetőségek nyomán az otthonukból elűzött emberek lassanként visszatértek a falujukba, s megpróbálták újra talpra állni, beilleszkedni a megváltozott körülmények közé. Azok, akik korábban kivonták magukat a rendelkezések alól, vagy visszaszöktek Németországból, családonként szállingóztak vissza Hajósra, rokonoknál, ismerősöknél húzták meg magukat, míg sikerült új egzisztenciát, otthont teremteniük. Ez a folyamat hosszú évekig tartott: voltak, akik már az ötvenes évek elején visszamerészkedtek, de olyanok is, akik csak a hatvanas évek elején, közepén jöttek vissza:

„1949-ben költöztünk haza Hajósra, de nem az otthonunkba, mert oda telepéseket raktak.... Sok helyen laktunk, míg végre hazajöttünk a magunkéba. De úgy, hogy fizetnünk kellett a telepesnek, hogy elmenjenek...”

„Aztán 1956-ban kifizettünk ötezer forintot a házért, hogy a mienk legyen megint. Annak, amelyik utoljára lakott ott, ugyan tízezer akart, de több pénzem nem volt...”

„1964-ben jöttünk ide vissza Hajósra. Közben mindig honvágunk volt, de hát hova... Akkor volt már egy kis pénz, lehetett. A szülői házat a telepesek kiélték, csak a négy fal maradt, akkor aztán államosították. Úgyhogy a szüleim az államtól vásárolták vissza.”⁴⁵

A németiség visszatérését megelőzően, illetve azzal párhuzamosan ellenkező irányú mozgás is tapasztalható volt. Az Alföldről érkezett telepesek nem tudtak megállapodni a faluban, s egymás után távoztak. Erre lehetőséget nyújtott az induló nagy ipari beruházások, építkezések sorozata: a mezőgazdasági termelésben kudarcot vallott népesség igen nagy számban vándorolt az iparba, illetve az annak megteremtésére irányuló építkezésekhez (Dunaújváros, stb.). A felvidéki magyarság nagy hányada pedig az ország északi része felé vándorolt. Mindemellett természetesen maradtak magyar anyanyelvűek is a faluban: Hajós vegyes lakosságúvá vált.

Milyen hatása volt a kollektív felelősségre vonással összefüggő migrációnak Hajóson? Ahogyan arra már utaltunk, sokan igyekeztek az elűzöttek közül visszatérni szülőfalujukba, a németiség identitásvesztése azonban menthetetlenül bekövetkezett: a megpróbáltatások hatására a sváb hajósiak elhagyták anyanyelvüket, gyermekeiket magyarnak nevelték. A korábban zárt közösséget alkotó katolikus

⁴³ A felvidékiek beilleszkedését a velük készített interjúk alapján foglaltuk össze

⁴⁴ Mészáros Vince hajósi lakos közlése

⁴⁵ Részletek a már idézett hajósi interjúkból

faluban a negyvenes évek végére vegyes lakosságot regisztrálhatunk. Nemcsak nemzetiség és anyanyelv tekintetében, de a reformátusok megjelenésével vallási szempontból is vegyessé vált a lakosság. A tiszta német falu nemcsak hogy vegyes lakosságú lett, de korábbi zártsága, elszigeteltsége is megszűnt. A kezdetben kényszerű „nyitáshoz” természetesen később egyéb tényezők is hozzájárultak: az országban lezajlott modernizáció, technikai és műszaki fejlődés, illetve a társadalmi mobilitás felerősödése nyilvánvalóan éreztette itt is a hatását. Az elmúlt évtizedek során a hajósiak az új körülmények között is megtalálták helyüket, s szép, virágzó falut építettek maguknak. Mind a külvilág felé, mind a falun belül fokozatosan megszűnt a bizalmatlanság, amit először a közös munkavégzés, később a hajósi németek és a betelepítettek között az egyre gyakoribb vegyes házasságok is segítettek. Bizonyos értelemben a falu egész kultúrájára jó hatással volt az idetelepített magyarság kultúrája. Legjobb példa erre a mezőgazdasági kultúra kiszélesedése, differenciáltabbá válása. A hagyományosan szőlőtermesztéssel foglalkozó svábság hamarosan elsajátította az érkezett felvidékiek másfajta termelési kultúráját is, s napjainkban a kettő együtt határozza meg a mezőgazdasági népesség tevékenységét. Ezen kívül az élet számos más területén hatottak egymásra: eltanulták egymás szokásait, megismerték egymás életét, hagyományait. Napjainkra a kétféle kultúra együttes hatása figyelhető meg Hajóson.

Mindez azonban nem változtat azon, hogy a német identitás háttérbe szorult sok, származását tekintve német családban, s generációk nőttek fel a német nyelv ismerete, s nemzetiségi iskoláztatás nélkül. A többség még mindig elzárkózik a közélettől, igyekszik távol tartani magát a politikai eseményektől, s inkább a családi közösség felé fordulás, a szorgalmas munka a jellemző. Napjainkban – ha óvatosan és kismértékben is – lassú változás tapasztalható, ami részben a fellendülő idegenforgalomnak, részben a politikai, társadalmi változásoknak köszönhető. Egyre többen vannak, akik nem elfelejteni, hanem megőrizni akarják svábságukat. A többségre azonban az identitásvesztés jellemző.

A többségi népesség és a kormányzat felelőssége is, hogy ez a folyamat megálljon. Hogy az erre irányuló törekvések (kisebbségi önkormányzat, németországi segítség, stb.) sikeresek lesznek-e, azt a jövő dönti majd el, bár félő, hogy a folyamatok visszafordíthatatlanok.

IRODALOM

BALOGH SÁNDOR

1988 A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945-47 Bp.

BALOGH SÁNDOR

1981 Jelenkori népvándorlás In.: História 3.

BEER MATHIAS

1994 Flüchtlinge und Vertriebene in deutschen Südwesten nach 1945 Tübingen.

DURGONICSNÉ MOLNÁR ERZSÉBET

- 1994 A kitelepítések következményei az agrárkultúrára In.: Migráció a Kárpát-medencében Sz.: **Micheller Magdolna és Virágné Horváth Erzsébet** Békéscsaba.

FEHÉR ISTVÁN

- 1988 A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950 Bp.

FEHÉR ISTVÁN

- 1993 Az utolsó percben Bp.

HAMBUCH VENDEL

- 1988 Háromszáz éves együttélés - A magyarországi németek történetéből I-II. Budapesti nemzetközi történetészkonferencia 1987 Bp.

HECKENBERGER PÉTER

- 1991 Nemesnádudvar - Egy észak-bácskai község történelme és településtörténete Kalocsa.

SCHWEDT HERBERT

- 1990 Nemesnádudvar-Nadwar Leben und Zusammenleben in einer ungarndeutschen Gemeinde N.G. Elwert Verlag Marburg.

T. MOLNÁR GIZELLA

- 1994 „Pedig én nem tehetek arról, hogy svábnak születtem...” In.. Barátság 4.

TILKOVSKY LORÁNT

- 1989 Hét évtized a magyarországi németek történetéből 1919-1989. Bp.

TILKOVSKY LORÁNT

- 1994 Nemzetiség és magyarság – Nemzetiségpolitika Magyarországon Trianontól napjainkig Bp.

TÓTH ÁGNES

- 1989 Telepítések csonka Bács-Bodrog vármegyében 1944-1948 Levéltári Füzetek V. Kecskemét.

TÓTH ÁGNES

- 1993 Telepítések Magyarországon 1945-1948 között Kecskemét.

ZIELBAUER GYÖRGY

- 1989 Adatok és tények a magyarországi némettség történetéből (1945-49) Bp.

- 1990 Magyarországi németek elhurcolása 1944-45 (Dokumentumkötet) A kollektív büntetés első állomása. Bp.

- 1994 Elhurcolás és kitelepítés (1944-49) In.: Migráció a Kárpát-medencében Sz.: **Micheller Magdolna és Virágné Horváth Erzsébet** Békéscsaba.

- 1996 A magyarországi németek elhurcolása és elűzése (Válogatott szemelvények a korabeli magyar sajtóból) 1944-48 Bp..

ZORN ANTAL

- 1992 A nemzetiség menekülése és kitelepítése Bács-Kiskun megye mai területéről (1944-1948) In.: Dunatíji találkozás. Sz.: **Bárth János.** A Bács-Kiskun megyei nemzetiségtudományi konferencia (Baja, 1991. április 27.) előadásai, Kecskemét.

Zusammenhänge zwischen dem Prinzip der Kollektivschuld der Ungarndeutschen und dem Wohnsitzwechsel (Migration)

GIZELLA T. MOLNÁR

Aus drei ehemals ungarndeutschen Dörfern zwischen Donau und Theiss (Hajós, Nádudvar, Császártöltés) wurde 1947 eine grosse Anzahl ungarndeutscher Familien nach Deutschland ausgesiedelt. In ihre Häuser kamen – infolge des tschechisch-ungarischen Abkommens über den Bevölkerungsaustausch vom 27. Februar 1946 – ungarische Familien aus der Slowakei. Die Verfasserin beschreibt die Umsiedlung dieser ungarischen Familien und die Folgen des Wohnsitzwechsels.

Im Frühjahr und im Sommer 1947 wurden 518 ungarische Familien in die genannten drei Dörfer umgesiedelt; die meisten von ihnen kamen nach Hajós. Die Verfasserin behandelt die Schwierigkeiten des Einlebens in der neuen Heimat: in das römisch-katholische Dor kamen Ungarn, die der reformierten Kirche angehörten, eine abweichende wirtschaftliche Kultur mitbrachten und auch Familientrennungen erleben mussten. Die Folgen des Wohnsitzwechsels können folgenderweise zusammengefasst werden.

1. Die in Hajós gebliebenen Deutschen haben ihre Muttersprache eingebüsst und verlieren allmählich ihre Identität.
2. Hajós wurde zu einem Dorf mit gemischten Nationalitäten und gemischter Konfession.
3. Die frühere Geschlossenheit des Dorfes gibt es nicht mehr, die Deutschen und die angesiedelten Ungarn kamen einander näher, z.B. durch Mischehen, durch die gegenseitige Übernahme der wirtschaftlichen Kultur. Für Hajós ist heute das Zusammenleben der beiden Kulturen charakteristisch.